

Н. М. Бобух (Полтава)

УДК 811.161.2: 81'373.422

**КОНТРАСТИВИ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ
ДМИТРА ПАВЛИЧКА**

Мовотворчість Дмитра Павличка досліджували С. Єрмоленко [Єрмоленко 1990: 240 – 243], Л. Пустовіт [Пустовіт 1983: 8 – 14], М. Жулинський [Павличко 2008: 5 – 25] та ін. У пропонованій статті ми ставимо *за мету* проаналізувати контрастиви в поетичному словнику Дмитра Павличка.

Матеріалом дослідження є опозиційні пари, зафіксовані в поетичній збірці Дмитра Павличка „Вибрані твори : у 2 т. – Т. 1 : Вірші. Поєми” [Павличко 2008].

Особливістю поетичного мислення Дмитра Павличка є суб’єктивність переживань, пошуки правди життя, утвердження перемоги людяності над злобою, біль за майбутнє України.

Високою частотністю в його мовно-художній картині світу відзначаються антонімічні лексеми, що є свідченням постійних зіткнень у душі поета ідеального й реального, земного й небесного, радісного й сумного.

У віршованих творах антонімічні лексеми виконують різноманітні семантичні функції: характеризують поведінку й характер індивідуума, психічний стан, емоції, дії та стосунки з іншими людьми, номінують полярні предмети, явища й процеси об’єктивної дійсності.

У мовотворчості Д. Павличка, як свідчить фактичний матеріал, продуктивні антонімічні пари й антонімічно-синонімічні парадигми на означення полярних почуттів, душевного стану індивідуума, психічних процесів та емоцій (*любити – ненавидіти; любов – ненависть; радість, радощі – горе, біда, журба, печаль, плач, страждання, туга; сміх, регіт, усміх – плач, ридання; сміятися, усміхатися – плакати, ридати* та ін.). Напр.: *Той смерть свою навіки поборов, / Хто на її **ненависть** мав **любов**, / Хто рівня їй, але у силі добрій* [Павличко 2008: 81]; *Послав листа і телеграму, / Подякував за все, як міг, / За те, що взяв од неї [мами] **вдачу**: / Як **радість** – всю до дна доп’ю, / Як **горе** – хоч убий, не плачу* [Павличко 2008: 32]; *І відчуваю: з жил моїх / Зриваються слова і рими, / Моє життя, мій **плач** і **сміх**, / І все листками вогняними летить у безвісті доріг* [Павличко 2008: 154].

Показовим для поетичного словника Д. Павличка є зіткнення контрастних лексем *любов – ненависть, любити – ненавидіти*, які репрезентують діалектику почуттів ліричного героя. „Багато більш і страждань вишила доля чорними нитками на його життєвому рушникові, але поет з дивовижною енергією продовжує любити і ненавидіти”, – наголошує М. Жулинський у передмові до вибраних творів Д. Павличка [Павличко 2008: 25]. Як зазначає поет: „*В моєму тілі – дух **ненависті**, / **Любові** дух і дух вини*” [Павличко 2008: 331].

У поетичному словнику Д. Павличка відзначено атрибутивні та дієслівні метафори, в основі яких лежать емотивні опозиції *веселий – сумний, веселий – журливий, радісний – сумний, сміятися – плакати* тощо: *У дитячому серці жила Україна – / Материнські **веселі й журливі** пісні, / Та за мову мужицьку не раз на коліна / Довелося у школі ставати мені* [Павличко 2008: 42]; *Мене водило в безвісті життя, / Та я вертався на свої пороги, / Переплелись, як мамине шиття, / Мої **сумні і радісні** дороги* [Павличко 2008: 477]; *І кожна [сопілка]обзивалась по-своєму – / Ця **плакала, а та сміялась** дзвінко* [Павличко 2008: 468].

Метафори, у яких один із членів опозиції вжито в прямому значенні, а другий – у переносному, виявляють характерне для поетичного мовомислення чергування однозначних і багатозначних лексем із прямим і переносним значенням: *Моя Вітчизно, ти в **печалі**, / І я не в **радошах** живу, / Так ніби десь у криміналі, / Забитий в темні гробову* [Павличко 2008: 370].

Продуктивні в поетичних творах Д. Павличка оксиморонні синтагми, що ґрунтуються на використанні емотивно-оцінних лексем: *біль солодкий, солодка згуба, усмішка сумна, щаслива печаль* та ін. Зазначені оксиморони вживаються для передачі суперечливого душевного стану персонажа: *Он підноситься небо, як жаль, / Понад сонця бриндушу, / І любові **щаслива печаль** / Переповнює душу* [Павличко 2008: 540].

У поезії Д. Павличка відзначаємо й предикативні оксиморонні синтагми, що актуалізують зв'язок між номенами полярних емоцій, почуттів і переживань індивідуума, викликаних певною подією чи явищем: *Заплакати у щастя зливі* [Павличко 2008: 289]; *І **серце з радості купалося в сльозі*** [Павличко 2008: 389].

Помітне місце в поетичному словнику Д. Павличка посідають антонімічні пари, складники яких репрезентують релігійні уявлення людини, зокрема *душа – тіло, дух – тіло, рай – пекло*. Художні означення *Божий (дух), золота, невмируща (душа)* та *звіряча, мученицька, скатована (плоть)* репрезентують позитивну і негативну оцінність: *Розтопляться льоди, накриють землю води, / І з'явиться єство, страшніше востокроть / Від нас, та сонце дасть йому жагу свободи, / І ввійде **Божий дух** в його **звірячу плоть*** [Павличко 2008: 255].

„Рани душі поетової горять, випікаючи зболені слова, сповнені сумнівів і надій... Та дух живий, гарячий, пульсує, піднімає поета на барикади слова”, – наголошує М. Жулинський [Павличко 2008: 24]. Поет стверджує незламну силу людського духу та волі: *Я вірю в **Дух**, що переходить в **Дух**, / Живе надійно в мислі, в **плоті** слова; / Його непонищений, вічний рух – / Людині – праця, світові – обнова* [Павличко 2008: 342].

В аналізованих поетичних творах засвідчена опозиція *рай – пекло*, у якій лексема *рай* репрезентує переносне значення „насолада, блаженство, щастя”, а *пекло* – „тяжкий душевний стан, моральні муки”: *І добре, що*

нема нікому вороття, / Що на одну любов дано одне життя. / А в той далекий час – я добре пам'ятаю! - / **Рай** принесла вона [дівчина] – зробив я **пекло** з **раю** [Павличко 2008: 120].

Високою продуктивністю позначені контрастиви *живий – мертвий*; *жити – умирати*; *життя, буття, животіння – смерть*; *народжуватися – умирати*; *умирати, помирати, погинути – воскресати*; *помирати – жити*; *смерть – воскресіння*. Приміром: **Живем і помираєм** ненароком, / **Шукаєм** правди, хоч вона страшна... / Над людством нахилився, як над потоком, / В якому видно воду аж до дна [Павличко 2008: 70]; Якби ти знав, що значить щодобово / **Вмирати** тричі й **воскресати** знов, / Щоб зберегти одне-єдине слово, / Незриму нитку порваних основ [Павличко 2008: 261].

В антонімічній парі *життя – смерть* позитивно маркований конституент *життя* традиційно уподібнюється рухові по шляху, по земному простору: **Життя** – це шлях, що переходить в шлях, – / Кінця не має ні одна дорога. / **Смерть** – тимчасовий міст, що на вітрах / Леде-леде стоїть і наганяє страх [Павличко 2008: 343].

У поетичному словнику Д. Павличка частотними є опозиції *правда – неправда*, *правда – брехня*, *правда – лжа*, *правда – олжа*, *правда – омана*, *правда – кривда* тощо. У цих антонімічних парах зберігається абстраговане символічне значення складників – позитивна і негативна маркованість.

Оскільки синоніми в лексичній системі мови об'єднуються не парами, а групами, що складаються з кількох компонентів, то синонімічний ряд може становити систему стилістичних протиставлень. Так, слово *правда* утворює не лише симетричну опозицію з лексемою *неправда*, яка є стилістично нейтральною, а й асиметричні протиставлення з експресивними синонімами, значення яких відрізняються від інших членів синонімічного ряду емоційно-оцінними відтінками. Наприклад, у синонімічній парі *неправда – брехня* (розм.) перший конституент позбавлений виразної оцінки, а другий передає негативне ставлення: *Біда навчить, кому подати руку, / Від кого в дар прийняти чесний хліб. / Вона за **правду** ляже сміло в гріб, / З **брехні** зірвавши маску і перуку* [Павличко 2008: 56].

У синонімічних субстантивах *неправда – лжа* (уроч.) – *олжа* (уроч.) перший складник не виявляє виразної оцінки, а другий і третій відзначаються урочистістю: *Та він з ними перейде межу, / Де не питають паспорта чи мита – / Пускають **правду**, завертають **лжу*** [Павличко 2008: 84]; *Творець добра і зла – одне єство, / І крізь **олжу** йде **правди** торжество!* [Павличко 2008: 272].

Як синоніми до лексеми *неправда* засвідчуємо народнопоетичне слово *кривда* та лексему *омана* в значенні обман (невідповідність істині; те, чого немає насправді; брехня) [СУМ, V: 534]: *Вони зі скелі Прометей / Зняли і одягли в кожух, / В смушеву шапку отамана, / Ще й підв'язали*

очкурю, / Щоб стала **правдою омана**, / **А кривда** – ласкою й добром [Павличко 2008: 74].

Характерною ознакою ідіолекту Д. Павличка є кількаступеневі протиставлення, зумовлені ритмічною природою віршової мови, а також намаганням у часткових протиставленнях передати цілісний контрастний образ: *Мій Господи, тебе я не виню, / Що сотворив мене з води й вогню, / З брехні і правди, з гніву й доброти, / Зі смутку й радості, з любові й мсти* [Павличко 2008: 272]; *Ти свого духу людського спромогу / Ділив на зло й добро, немов струна, / Що грає мир і бойову тривогу, / Ти нині – янгол, завтра – сатана* [Павличко 2008: 459].

Отже, у поетичному словнику Дмитра Павличка широко представлені антонімічні лексеми, які дають змогу схарактеризувати предмет із полярних сторін, об'єднати протилежності, передати суперечливу сутність людських думок і почуттів.

Література

Єрмоленко 1990 – Єрмоленко С. Я. Поезія Д. Павличка – жива історія мови / С. Я. Єрмоленко // *Культура української мови : довідник* / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – С. 240 – 243; **Павличко 2008** – Павличко Д. В. Вибрані твори : у 2 т. / Д. В. Павличко. – К. : Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2008. – Т. 1 : Вірші. Поеми / вступна ст. Жулинського М. Г.; **Пустовіт 1983** – Пустовіт Л. О. „Таємниця твого обличчя” (Метафоричні засоби в поезії Д. Павличка) / Л. О. Пустовіт // *Культура слова*. – 1983. – Вип. 24. – С. 8 – 14; **СУМ 1970 – 1980** – Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980.

Бобух Н. М. Контрастиви в поетичних творах Дмитра Павличка

У статті досліджено семантично протиставлювані лексеми в поетичному словнику Дмитра Павличка. Розглянуто опозиції, що репрезентують релігійні уявлення людини (*душа – тіло, дух – тіло, рай – пекло*), описано антонімічно-синонімічні парадигми аксіологічно маркованих номенів людських почуттів. Проаналізовано продуктивні в мовотворчості поета універсальні семіотичні опозиції *життя – смерть, правда – неправда*, конституенти яких виражають полярну маркованість.

Ключові слова: антонімічно-синонімічна парадигма, ідіолект, лексична опозиція, оксиморонна синтагма, позитивна і негативна маркованість.

Бобух Н. Н. Контрастивы в поэтических произведениях Дмитрия Павличко

В статье исследуются семантически противопоставляемые лексемы в поэтическом словаре Дмитрия Павличко. Рассмотрены оппозиции, репрезентирующие религиозные представления человека (*душа – тело, дух – тело, рай – ад*), описаны антонимично-синонимические парадигмы

аксиологічно маркированих номенів людських почуттів. Проаналізовані продуктивні в поетичній мові універсальні семиотичні опозиції *життя – смерть, правда – неправда*, конститuentи яких виражають полярну маркированість.

Ключові слова: антонімічно-синонімічна парадигма, ідіолект, лексическа опозиція, оксиморонна синтагма, позитивна і негативна маркированість.

Bobukh N. M. Lexical oppositions in language creation of Dmytro Pavlychko

The article researches semantically opposed lexemes in the poetic language of Dmytro Pavlychko. Oppositions that represent religious beliefs of people (*soul – body, spirit – body, paradise – hell*) are studied, antonymic and synonymic paradigms of axiologically marked names of human senses are described. Productive universal semiotic oppositions in the language creation *life – death, kindness – evil*, constituents of which express polar marking are analyzed.

Key words: antonymic and synonymic paradigm, individual style of poet, lexical opposition, oxymoron syntagm, positive and negative marking.

Стаття надійшла до редакції 10. 10. 2012 р.

Прийнято до друку 26. 10. 2012 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

Ю. О. Гарюнова (Харків)

УДК 811.161.2'42

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ПРОТИСТАВЛЕННЯ
ОБРАЗІВ „СВОГО”, „ІНШОГО” ТА „ЧУЖОГО”
В КІНОКРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Категорії „Свій” і „Чужий” – члени традиційної універсальної бінарної опозиції, що є однією з основоположних для формування культурного каркаса нації. Існування образу „Чужих” в колективній та індивідуальній картині світу є необхідною умовою для семіотизації особистості та регулятором, що організовує її досвід і поведінку [Арутюнова 1999: 647]. Через фундаментальне протиставлення, зазначає О. Пеньковський, матеріальний і духовний світ мовця розмежовується на близький, безпечний і далекий, поганий, небезпечний [Пеньковский 2004: 13]. Хоча, на думку Ю. Степанова, дихотомія „Свій – Чужий” є одним із головних концептів колективного, масового, народного, національного світосприйняття [Степанов 2004: 484], проте ця модель протиставлень не може повною мірою описати розмаїття варіантів взаємодії суб'єктів, що мають різні ціннісні орієнтири [Дубоссарская